

II.

§ 1. In de vorige bladzijden hebben wij ons in hoofdzaak bepaald tot een onderzoek naar de theoretische waarschijnlijkheid van den invloed door de haven- en slaventaal op het idioom der kolonisten geoefend. We moeten thans de uitkomsten van dat onderzoek toetsen aan hetgeen ons bekend is van het tegenwoordige Afrikaansch. In de eerste plaats dienen we daartoe een blik te slaan op het vocabularium, in 't bijzonder op de vreemde woorden die in het Afrikaansch zijn opgenomen. We zullen daarbij gebruik maken van de „Proeve van een Kaapsch-Hollandsch Idioticon”, samengesteld door N. Mansvelt (Kaapstad, Stellenbosch en Utrecht 1884). Of dat werk volledig is, kan een Hollander die het Afrikaansch slechts door lectuur kent, natuurlijk niet met stelligheid beoordeelen; het nauwgezette lezen van de eerste drie jaargangen

(1896, 1897 en 1898) van het Tijdschrift „Ons Klyntji”¹⁾, gaven mij echter den indruk dat het voornaamste is vermeld. Op de betrouwbaarheid van de afleidingen door den heer Mansvelt aangegeven, valt, dunkt mij, nog al wat af te dingen; ook komen er vele woorden in voor die sedert eeuwen in Nederland, 't zij in algemeen gebruik, 't zij dialectisch bekend zijn, 't geen een vreemdeling licht tot onjuiste gevolgtrekkingen kan verleiden. Dat dit laatste bezwaar zich inderdaad reeds heeft voorgedaan, zullen wij hieronder zien. In het derde deel van het tijdschrift „Onze Volkstaal” (Kuilenburg 1890, blz. 135 vlg.) komt ook een lijst van Afrikaansche, zeer ten onrechte Tranvaalsche geheeten, woorden voor; zij is veel minder volledig dan het boek van Mansvelt en bevat buitendien verschillende fouten. Ten bewijze haal ik aan: *ajas*, kindermeid (lees: *aja*); *saroet* of *seroet*, een glas grog (lees: een sigaar); *kapater*, geit (lees: gesneden bok) enz.

Sedert het begin der 19de eeuw heeft het Afrikaansch vele woorden en uitdrukkingen ontleend aan het Engelsch. Om de redenen hierboven (blz. 70) vermeld, kunnen wij voor ons doel een nadere beschouwing van die Anglicismen achterwege laten en ons be-

1) Ons Klyntji, Enigste tydskrif in Afrikaans, Paarl 1896—1898. Zie over dit tijdschrift „De Nederl. Spectator” 1897, n°. 14.

palen tot de vermelding van de voornaamste woorden die uit de talen der inboorlingen, uit het Fransch, het Duitsch en het Maleisch-Portugeesch zijn overgenomen. Op volledigheid zal dit overzicht geen aanspraak kunnen maken. Dat gebrek zal zich het meest doen gevoelen bij de eerste rubriek, daar we, geheel onbekend met de talen van Afrika's oorspronkelijke bewoners en niet in de gelegenheid om raad te vragen bij deskundigen, in dit geval ten eenenmale afhankelijk zijn van Mansvelt en slechts kunnen vermelden wat hij uitdrukkelijk als Hottentotsch of Kaffersch aangeeft. In zijn „Idioticon” komen een aantal woorden voor waarvan de afleiding of onzeker is of door den schrijver niet wordt aangeduid. Het is zoo goed als zeker, dat onder die woorden er schuilen die aan de talen der inboorlingen zijn ontleend; andere zijn wellicht van Madagascar, waar zooveel slaven vandaan kwamen, afkomstig; misschien zijn er ook bij die door beter ingelichten dan schrijver dezes herkend worden als behoorende tot meer bekende talen. Ik lasch daarom hier een lijstje in van woorden waarvan de herkomst, mij ten minste, duister is:

- ABDOLKATA of ABDOLKATER, een spel.
AKKELPIENIES, *hij gooi sen ... daar*, hij gaat daar vrijen.
AMBRAAL, zwak, ziekelijk.
ASKOEK SLAAN, dans der Hottentotten.
BIEBIES, ongedierte op 't hoofd (kindertaal).
BIESROEI, op helm gelijkend gras. Misschien de Singularis van een dialectischen vorm van *biesroeden*, voor biesstengels, dus een Nederl. woord.
BOECHOE, zeker gewas.
BOETA, BOETI of BOETJAN, oudste zoon.
BOKMAKIRIE, vogelnaam.
DOTJI, slappe, lage manshoed.
EWWA-TREWWA, naam van een veldbloempje.
FIPATOI, uitroep bij 't knikkerspel.
GEKEMPERA, bastaard.
KENTA, grijs (bang om verder te spelen).
KYL, hooge hoed.
KOEKOEMAKRANKA, vrucht die op brandewijn getrokken wordt.
KOENI-KANNE, tusschenwerpsel.
KOETI, slag.
KOLI, *bij mij koli*, stellig en zeker waar.
LOESING, pak slaag. Ik ken dit woord ook uit de klucht van Alewijn, Jan Los, waarin men leest (blz. 31): „hier sou licht een *loesing* swaajen”.
MAIFOERI, schelm (scheldwoord).
OU SANNA, geweer.

PAPPELELLEKOORTS, voorgewende ziekte.

POENG, soort knikker.

RAPPATJOEPA, Jan-en-alle-man.

RONDABEL, hut.

SNAAR EN STRAMBOEL (MET), te voet.

SOEL, donkerkleurig.

TINHA of TINKA, soort knikker.

TJOEK, soort knikker.

TJÓEKI, gevangenis.

TRAMAS, wacht even (bij 't krijgertje spelen).

Van losse gissingen, waartoe vele dezer woorden aanleiding geven, onthoud ik mij.

§ 2. Woorden aan de talen der inboorlingen ontleend:

ABBA of ABBE, een kind op den rug dragen. Van 't Hottent. *abba* of *awa* (Mansv.).

ASSEGAAI, werpspies. Over geheel Afrika verspreid woord, aan de Boeren ongetwijfeld uit de taal der naturellen bekend. Zie Veth, blz. 131.

DOLLOS of DOLLOSSI, bikkel (Mansv.). In Ons Klyntji (b.v. I, blz. 7; III, blz. 157) worden zoo de kralen genoemd waarmee de Kaffers tooveren of wichelen.

GHOENI, knikker. Mansvelt leidt het af van een Hottent. woord *ghoen*, dat *gaan* beteekent.

HOEKA, een Hottentotsch woord, dat nog soms gebruikt wordt voor *van ouds* (Mansv.).

KABOE of KOEBOE, mielies, Turksche tarwe. Een kafferwoord, alleen verder in 't binnenland gebruikelijk (Mansv.).

KAMMA, KAMMALIELIES, KAMTE, KASTAG, woorden die alle *kwansuis* beteekenen, schijnt Mansvelt voor Hottentotsche woorden te houden.

KAROS, een soort van kleed, dek of deken, bestaande uit zorgvuldig toebereide en dikwijls kunstig aan en in elkaar genaaide huiden (Mansv.). Men vergelijke H. P. N. Muller, Zuid-Afrika, Leiden 1889, blz. 126.

KIERI of KNOPKIERI, wandelstok of knots der Kaffers, thans ook algemeen onder de blanken in gebruik (Mansv.).

IMPI, leger (Hottentotsch woord, Onze Volkstaal III, blz. 138).

§ 3. Woorden ontleend aan het Fransch.

Het Afrikaansch heeft tal van woorden die aan het Fransch zijn ontleend, maar daaronder slechts zeer enkele die niet reeds in de 17de eeuw ook in Nederland in gebruik waren. In 't Idioticon van Mansvelt vond ik geen andere dan:

BURMÓT-KRESÁN, een soort peer. Mansvelt zegt dat het woord „waarschijnlijk van *bergamotte chrétien(ne)*” afkomt; die uitdrukking bestaat echter niet in 't Fransch, wel vind ik in Larousse *crasane* of *cresane*, een woord dat hij op dezelfde

wijze omschrijft als *bergamotte*, n.l. als „poire fondante très estimée”.

KAMASTE, knoop-, over-, slobkousen, van 't Fransche *camaches* (Mansv.). 't Woord kan echter ook door Duitsche, „Gamaschen” dragende soldaten in Afrika zijn ingevoerd.

PAWIE-PERSKI, een witte perzik, welker vleesch vast aan de pit groeit (Mansv.). Vgl. Larousse: *pavie*, sorte de pêche dont la chair adhère au noyau.

Mansvelt meent dat het woord FIETS, beteekennend *gauw*, doch ook *opgeschikt*, *opgedirkt*, waarschijnlijk komt van 't Fransche *vite*, snel. Hij vergelijkt RATS, vlug, uit *ras*. De beteekenis *opgedirkt* is echter daarmee slecht te rijmen. In Onze Volkstaal I, blz. 28, wordt een woord FIETE vermeld, dat op 't eiland Schouwen in gebruik is en *nuf* beteekent. In Noord-Holland (Boekenoogen, in voce) kent men FIETER in den zin van *vlug*, *netjes*. Non liquet. MAKROL(LETJE), soort van koek. Van 't Fransche *macaron* of 't Duitsche *makrone*. (Mansv.).

§ 4. Woorden aan 't Hoogduitsch ontleend.

AAPSKILLOEDER, een gemeen scheldwoord, waarschijnlijk door Duitsche soldaten der Oost-Indische Compagnie ingevoerd (Mansv.).

Het tweede deel van het woord is het Duitsche scheldwoord SCHINDLUDER = kreng.

ANDAG, huisgodsdienstoefening. Mogelijk door de

Duitsche zendelingen [Hernhutters] ingevoerd (Mansv.). Het Ned. Wdb. vermeldt op *Aandacht* de beteekenis *godvruchtige overpeinzing, vroom gebed* (Hooft en Vondel), niet *godsdiensstofening*. Geheel zeker is 't niet dat het woord in Afrika een Germanisme is.

CRETHI en PLETHI, Jan Rap en zijn maat. De *Crethi en de Plethi* vormden Koning Davids lijfwacht (Mansv.). Ik geloof dat de uitdrukking aan het Duitsch is ontleend, daar in deze taal die Bijbelsche woorden in bovengenoemde beteekenis voorkomen. Zie Brockhaus, *Conversations Lexicon* en Grimm's *Wörterbuch* (in voc.). In 't Nederlandsch zocht ik, b.v. in 't Spreekwoordenboek van Harrebomée, de uitdrukking te vergeefs.

DAN en WAN, nu en dan (Mansv.).

JAARHONDERD, soms voor *eeuw* gebruikt (Mansv.).

Behoort dit woord in Afrika wel tot de spreektaal? In 't Nederlandsch komt het bij sommige schrijvers als Germanisme voor; zoo b.v. in Piet Paaltjens' *Drie Studentjes*, 26ste strofe.

RAPPELKOPS, duizelig (Onze Volkstaal III, blz. 142).

Het Duitsche *rappelköpfsch* heeft, ten minste in onzen tijd, een andere beteekenis, n.l. die van *gek, grillig*.

STOLS, trotsch (Mansv.). Ik heb echter dit woord ook wel te Amsterdam hooren gebruiken.

SWERNOOT, meestal als scheldwoord gebruikt in de uitdrukking: *jou —'s kind* (Mansv.).

TER DUIWEL (een uitroeping) houd ik met Mansvelt voor het Duitsche *der Teufel*.

UITWIKS, slaan (Mansv.). *Gewikst* of *gewiekst* voor *slim* is bijna overal in Nederland bekend. Vgl. Onze Volkstaal I, blz. 234; II, blz. 86; III, blz. 43 en Ned. Wdb. op *gewikst*.

In een aankondiging van Mansvelt's werk door Schuchardt, geplaatst in het „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie” (1885, blz. 464), wordt beweerd dat het aantal aan het Duitsch ontleende woorden en uitdrukkingen veel grooter is dan Mansvelt gemeend heeft. De kritikus erkent dat het dikwijls moeielijk is uit te maken wat uitsluitend Duitsch is, doch er zijn volgens hem nog een menigte woorden en zinswendingen, „welche dem auch mit den Mundarten des Stammlandes bis zu einem gewissen Grade vertrauten Holländer fremdartig erscheinen, [den] Deutschen aber mehr oder weniger geläufig sind” en welke „die Stärke des deutschen Einflusses ausser alle Frage stellen”. Ten bewijze volgen dan een 25-tal woorden of uitdrukkingen die Schuchardt met groote zekerheid voor Germanismen verklaart, doch waaraan, behoudens een paar uitzonderingen, geen Hollander dien naam zal geven. Het zijn zelfs voor 't

meerendeel woorden die sedert eeuwen in de Nederlandsche spreektaal voorkomen. Het is begrijpelijk dat Schuchardt, die, hoe uitgebreid ook zijn kennis van onze taal moge wezen, haar toch blijkbaar alleen uit boeken kent, tot deze vergissing gekomen is; voor een deel is 't ook de schuld van Mansvelt, die nog al eens woorden vermeldt die volstrekt niet speciaal Afrikaansch zijn, dat de beoemde geleerde uit Graz op een dwaalspoor is geraakt. De uitroepen: VERFLAXTE KIND (verflixtes Kind), BIJ MIJ SEKS (bei meiner Six ¹⁾), zullen inderdaad wel met Schuchardt als Germanismen te beschouwen zijn; evenzoo 't reeds hier bovengenoemde CRETHI en PLETHI, en SCHALTEN en WALTEN, voor 't geval deze laatste uitdrukking, die Changuion ²⁾ vermeldt doch Mansvelt niet heeft opgenomen, werkelijk in Afrika bekend is. Daarentegen behoeft men niet aan het Duitsch te denken bij woorden en uitdrukkingen als: MUSIEKDOOS (evenmin met Mansvelt voor een Anglicisme te houden), NEERSKRIJW, BOEGLAM (zie Ned. Wdb. in voce), HIJ LIJK ALSOF HIJ VAN DI GALG GEWAAI IS (zie Ned. Wdb. op *galg*), HIJ LIJK OF 'N VLOOI

1) Deze uitdrukking vind ik niet bij Mansvelt; wat zij betekent is mij ook in het Duitsch niet recht duidelijk.

2) A. N. E. Changuion, De Nederduitsche Taal in Afrika hersteld (Kaapstad 1845, Glossarium).

OOR SY LEWER GEKRUIP HET (spreekwoord vermeld bij Harrebomée op *lever*, en in Onze Volkstaal I, blz. 126), HIJ IS SLIMMER AS DI HOUTJE VAN DI GALG, EK KAN NI KLAA NI ('t gaat me goed), EK KAN DIE NI KLEIN KRIJ NI, JIJ LE(G) HEEL DAG OP MIJ NEK (zie Ned. Wdb. op *hals*), MET TOEË OO'E (gesloten oogen), DIE WEET IK TOCH NI (= werkelijk niet, bij ons meest in den vragenden vorm), MARIA SE BOEK (Maria haar boek) enz. BLOEDWEINIG en POEDELNAAKT zijn ook in Holland wel bekend, zij 't ook als Germanismen. VEELS GELUK is te vergelijken met het Afrikaansche *liwers* en *meteens* voor *liever* en *meteen*; *veels te veel, als te veel* zijn zeer gewoon in de Nederlandsche spreektaal. Ten onrechte zegt Schuchardt: „in *rechte* „sehr” zeigt schon die Form die Herkunft aus dem Deutschen”; het in de 17de eeuw zeer gebruikelijke en nu nog in Gelderland (Onze Volkstaal I, blz. 250), aan de Zaan en elders voorkomende „*rechtevoort*” toont dat duidelijk. In LOOP HAAL is 't niet opmerkelijk dat *loop* voor *ga* staat, en Schuchardt behoefde hier niet te wijzen op 't Duitsche gebruik van *laufen* voor *gehen*, daar dit in Deutschland veel minder verbreid is dan in Nederland *loopen* voor *gaan*. Het Afrikaansche SAAM wordt ook geheel anders gebruikt dan het Duitsche *zusammen*. POERBASLEDAN (pour passer le temps)

moge nog tegenwoordig in Midden-Duitschland bekend zijn en de mediae in het woord mogen pleiten voor ontleening aan het Duitsch, toch valt het mij moeielijk te gelooven dat die uitdrukking niet rechtstreeks uit Nederland aan de Kaap is gekomen. Immers ik lees bij Langendijk meer dan eens *pour pas la tems* (Gedichten, Haarlem 1721, II, blz. 119, 142) en er zijn meer voorbeelden dat in het Nederlandsch de *p* en de *t* van overgenomen woorden overgaat in *b* en *d* (vgl. Ned. Wdb. op B). De uitdrukking bij Langendijk met haar *la* voor *le* en *pas* voor *passer*, wijst uit dat die spreekwijze bij ons in 't begin der 18de eeuw deerlijk was verminkt, een bewijs van haar veelvuldig gebruik. Dr. A. Beets herinnert zich in vroeger jaren van een Utrechtschen tuinknecht gehoord te hebben *bomledèr*, volgens den spreker den Franschen naam van *aardappel*.

VERGANGE, door Mansvelt verklaard voor 't Duitsehe *vergangen*, komt bij Van Riebeeck herhaaldelijk voor en is nog thans in gebruik in de Zaanstreek (Boekenooogen, in voce).

§ 5. Woorden ontleend aan 't Maleisch-Portugeesch.

De woorden die onder deze rubriek vallen zijn van zeer verschillenden oorsprong. Zij behooren voor ongeveer de helft in verschillende deelen van

Indië thuis, voor de andere helft in Portugal, doch ook deze laatste zijn niet uit het Noorden maar uit het Oosten naar de Kaap gekomen. Ik ben niet in staat van al die Indische woorden het oorspronkelijke vaderland aan te wijzen. Het zou een dwaas vertoon van schijnbare geleerdheid zijn, indien ik 't geen ik zelf in woordenboeken vond telkens uitschreef; daarom acht ik het beter de woorden van Portugeeschen oorsprong met een (P.), alle andere met een (I.) te merken en den lezer te verwijzen naar de werken van deskundigen waar hij uitvoeriger inlichtingen kan vinden.

AJA (P.), kindermeid. Vgl. Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 115. Het woord komt voor in 't Portugeesch, doch is waarschijnlijk van Indischen oorsprong.

AKKE(R)WANIE, welriekend gras, dat de dames tusschen 't linnengoed leggen; ook in Nederland wel bekend (*Andropogon muricatus*), Maleisch *akar wangi* (Mededeeling van Prof. Kern).

AMPER (I.), bijna, niet *nauwelijks*, gelijk in Holland (Mansv.). Veth, blz. 31, ziet in 't Hollandsche woord een „Oosterling”, doch 't Ned. Wdb. leidt het af van een Nederlandsch woord *amper*, beteekenend *zuur* (van daar moeielijk), daartoe gebracht door de inderdaad opmerkelijke omstandigheid dat het ook in Zuid-Nederland bekend is en ook in verkleinenden vorm (*ampertjes*) ge-

bruikt wordt. Voor de meening van Veth pleit echter dat in het Afrikaansch het woord dezelfde beteekenis heeft als in 't Maleisch, en dat het Afrikaansch ook hier overeenstemt met het zeventiendeeuwsche Hollandsch, blijkt uit de volgende plaats van Alewijn (Beslikte Swaantje, blz. 39), waar het woord ook met *bijna* te vertalen is: „'t scheelde *amper* niet veel, dat 'k hem bij 't haer niet greep”. Men vergelijke hiermee de in 't Ned. Wdb. aangehaalde, moderne plaatsen, b.v.: „*amper* kon hij zijn lach bedwingen (Knepelhout I, 130)”. Volgens Mansvelt is in 't Afrikaansch ook *ampertjes* in gebruik. In Zuid-Nederland zal 't woord wel via Antwerpen door zeelui gebracht zijn.

ARRIE (P.), tusschenwerpsel om be- of verwondering uit te drukken (Mansv.). Schuchardt, Literaturblatt für germanische und romanische Philologie 1885, blz. 468, verwijst naar 't Portugeesche *arre*, een „Zuruf von Maultiertreibern”.

ATJAR (I.), zuur, d. i. vruchten of groenten in azijn gelegd. Een Indisch woord, bij Nieuhof *aetsjaer* genoemd (Mansv.). Vgl. Hobson-Jobson, op *achar*.

BAATJE (I.), buis, jas. In 't Afrikaansch ook het lijf van een *tabbertje*, japon (Mansv.). Zie Veth, blz. 170. Dit woord *kan* met de eerste kolonisten uit Holland gekomen zijn, want ook in Nederland

is het zeer gebruikelijk, doch daar bijna alleen in de uitdrukking: „iemand op zijn baatje gegeven”. In allen gevalle duidt het hier nooit een vrouwelijk kleedingstuk aan, in Indië en in Afrika wel.

BAAR (I.), ongeleerd, ongeoeffend, van menschen en trekdieren (Mansv.). Zie Veth, blz. 138. Dit woord is in bepaalde kringen ook in Nederland bekend; de uitgebreider beteekenis in 't Afrikaansch wijst op nauwere betrekking met het oorspronkelijke, Maleische, woord.

BAKKLEI (I.), vechten (Mansv.). Zie Ned. Wdb. In Afrika zijn of waren ook composita in gebruik, b.v. BAKKLEISLAG, vechtpartij; BAKKLEIOS, vechtos (reeds bij Kolbe, Nauk. Beschr. II, blz. 38).

BALJAAR (P.), stoeien, ravotten, tieren (Mansv.). Veth, blz. 58, gelooft dat het via West-Indië in Nederland is gekomen, doch ik meen dat het Afrikaansche woord, waarvan de beteekenis tuschen de oorspronkelijke (*bailar*, dansen) en de in Holland meest gebruikelijke (tieren, schreeuwen, schelden) schijnt te staan, herkomst uit het Oosten waarschijnlijker maakt, zoowel voor Nederland als Zuid-Afrika.

BANJA, BAJANG, BAING (I.), veel, zeer. Dit is 't Maleische *banjak* (Mansv.). In de Oranje Vrijstaat schijnt men BANJA, in 't Bovenland BAING te zeg-

gen (zie Ons Klyntji II, blz. 47). Men spreekt ook, volgens Mansvelt, van 'n *banja perd*, 'n *banja kerel*, voor een flink paard, een flinken kerel.

BASAAR (I.), openbare uitstalling of verkooping, markt (zie hierboven, blz. 43). Thans heeft het woord, indien de omschrijving van Mansvelt juist is, de moderne, Europeesche beteekenis van „verkooping voor een liefdadig doel” aangenomen.

BLATJANG (I.), dikke saus of toekruid bij vleeschspijzen (Mansv.).

BOEBOOTI (I.), fijn gehakt vleesch met kerrie (Mansv.).

BORRI (I.), een geel poeder waarmee men soms de rijst kleurt (Mansv.). Mal. boreh.

BREDI, groente met vleesch dooreengestoofd. Is dit woord Indisch? (Mansv.). Schuchardt (Literaturblatt für germanische und romanische Philologie 1885, blz. 468) teekent hierbij aan: „französisch *brède*, portugiesisch *brede*, spanisch *bledo*”. Het lexicon van Moraes de Silva heeft op *brede*: *brede(s)* (gewoonl. Plur.), *herva hortense de comer*, *especie de amaranto*.

BROESA (P.), duivel (Mansv.). Het Portugeesche *bruxa* beteekent *heks*.

DISPENS (P.) of verkort *Spens*, provisiekast of -kamer (Mansv.). Dat dit woord niet, gelijk Mansvelt meent, van 't Engelsche werkwoord *to dispense*

komt, maar van 't Portugeesche substantief *dispensa*, is reeds op zich zelf aannemelijk en wordt nog waarschijnlijker door 't voorkomen van 't woord in 't Maleisch (zie Heyligers, *Traces de Portugais*, blz. 56). Het is thans nog voor alle Nederlanders in Indië een zeer gebruikelijk woord. Vgl. M. T. H. Perelaer, *Uit de oude doos*, Rotterdam 1882, blz. 63, 64; W. A. van Rees, *Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier*, 4de druk, 1874 I, blz. 157.

GOEROE (I), reus; hooggeplaatste (Mansv.). Oorspronkelijk *meerdere, leeraar*.

JOSI (P.), duivel, in de uitdrukking: dis om 'n mens di *josi* in te maak (Mansv.). In *Ons Klyntji* (II, blz. 182) lees ik: „dis alles goed, behalve di *josi* sit agter mijn nek” (gezegd door iemand die verschrikt is). Uitvoerig spreekt over dit woord Veth, blz. 202 vlg.; hij houdt het voor een Chineesch woord, in 't Hollandsch verbasterd tot *Joosje*, waarbij hij uit Schouten, *Reistogt naar en door Oost-Indiën* (1780, Deel I, blz. 23), citeert: „de Duivel, dien zij gemeenlijk *Joosje* noemen”. Hobson-Jobson geeft op *Joss* nog andere, ook Hollandsche, plaatsen. Men kan er bijvoegen: *Langendijk*, *Gedichten* II, blz. 184, waar men leest: „Hij dacht dat 'k Joosje was, de heilig der Chineezen”. In onze uitdrukking: „dat mag Joost weten”, is

waarschijnlijk hetzelfde woord te vinden. Daarentegen zal „Jemenie Joosje” wel een verbastering zijn van „Jezus, Maria, Jozef”. In ’t proces der Chineesche inbrekers, hierboven vermeld (blz. 61 vlg.), wordt verhaald hoe ze een varken koopen „om aan haar zoogenaamde afgod Joosje te offeren”. Ongetwijfeld is de door Veth vermelde, doch niet aanvaarde, etymologie uit Portugeesch *deos* de juiste; er mede in overeenstemming is het dat in ’t Maleisch-Portugeesch herhaaldelijk „God de Heer” genoemd wordt: *Sijoor Dijoos* of *Dijoos* (Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 63, 76 enz.).

KABAAI (I.), kamerjas of -japon (Mansv.). Zie Hobson-Jobson op *cabaya*. In Nederland is ’t woord alleen uit Indische romans bekend.

KAPATER (P.), gesneden bok (Mansv.). Ten onrechte meent Mansvelt dat het woord in eenig |direct verband staat tot *kapoen* en *kappen*; het is een verhollandsching van Portugeesch *capado*, ontmand.

KARBA (P.), groote mandeflesch (Mansv.). Portugeesch *caraba*.

KARDOESI (P.), peperhuisje (Mansv.). Met Mansvelt geloof ik dat het woord uit Indië komt, doch ik zie er niet als hij het Fransche *cartouche* in, dat een andere beteekenis heeft, maar ’t Portugeesche *cartucho*, peperhuisje.

KATEL (I.), ledikant zonder hemel. Dit woord stamt

uit Indië. In de Archieven van Stellenbosch komt 't reeds in de Notulen der Heemraden van 1711 als *kadel* voor (Mansv.). Zie Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 119, volgens wien het een Tamilsch woord is, overgenomen en verbreed door de Portugeezen in de vormen *catel*, *catle*, *catre* enz.

KATJUPIERING (I.), heester (Mansv.). Vgl. Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 144.

KOELI (I.), sjouwer, kruier (Mansv.). In Nederland als Indisch woord bekend.

KOERANG (I.), valsch (spelen) (Mansv.). Ook komt, volgens Mansvelt, de dichter bij 't Maleisch staande vorm *tjoerang* voor.

KOERT (P.), hof. Ons Klyntji II, blz. 17 (uit een fabel): „als hij in die *koert* kom, dan vertel hij mij baing belangrike dinge”. Portugeesch *côrte*.

KRAAL (P.). Omheinde plek, waarin 's nachts 't vee gedreven wordt. Veth, blz. 85, houdt het voor een Hottentotsch woord, door de Nederlanders naar Indië gebracht. 't Komt echter reeds in 't Dagverhaal van Van Riebeeck voor (I, blz. 80, 82) en ook in de Kaapsche Stukken (1694, f. 149 en f. 154). Indien het een Hottentotsch woord was geweest, zou Van Riebeeck dat ongetwijfeld hebben aangeduid; bij hem en in de Kaapsche Stukken heeft het den vorm *coral*

(Portugeesch *curral*). In Hobson-Jobson (op *corral*) wordt duidelijk de Portugeesche oorsprong van het woord aangetoond; 't zelfde geschiedde reeds vroeger door onzen landgenoot Robidé van der Aa (Kern, Indische Gids 1889, blz. 1214).

KRAWWETJIES of KRAWWELTJIES (P.), oorbellen (Mansv.). Zie Veth, blz. 186 op *oorkrab*. Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 127 aant., leidt het Maleische woord van 't Portugeesche *cravo* af.

LAAI (P.), in *dis sen oue laai* (gewoonte). Mansvelt oppert de gissing dat het woord oorspronkelijk beteekende de „manier van laaien of laden” van een geweer. 't Is echter klaarblijkelijk het Portugeesche *laia*, aard, soort. Vgl. Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 107: „toedoe laay sorte, allerlei Arten”.

De heer Stoffel deelt mij mede dat in het Engelsche „slang” het woord *lay* voorkomt in den zin van „the plan or the scheme of a thief, burglar, pickpocket etc. or the special line of dishonesty he has adopted”. Uit verschillende citaten (o. a. Dickens, Oliver Twist, ch. 42) wordt deze beteekenis door den heer Stoffel duidelijk aange-toond. De overeenkomst tusschen het gebruik van dit woord in 't Maleisch-Portugeesch en in het Afrikaansch, is grooter dan in het Afrikaansch en het Engelsch, dat wellicht aan 't Spaansch

of Portugeesch zijn uitdrukking ontleend heeft; voor een Anglicisme houd ik het Afrikaansche woord niet. Ook de uitspraak spreekt, dunkt mij, daartegen.

LAKSEL of ALAKSEL (I.), vermicelli (Mansv.). Maleisch *laksa* = macaroni.

LAKSMAN (I.), beul (Mansv.). Woord van Indischen oorsprong, beteekenend *voltrekker* (der vonnissen), gelijk 't Engelsche *executioner* (Mededeeling van Prof. Kern).

LAMOEN (I.), sinaasappel (Mansv.). Zie over dat woord Prof. Kern in Tijdschrift voor Nederl. Taal en Letterkunde XVI (1897), blz. 271. De vorm wijst op Portugeeschen invloed.

LOEKWARTE, *loquats* (I.), een aangename boomvrucht. Hobson-Jobson op *loquot*: „a sub-acid fruit, pronounced at Canton *lukwat*”.

MAAI (P.), in de gemeene volkstaal gebruikt voor *moer* (Mansv.). 't Is het Portugeesche *mãe*, moeder. Zie hieronder op *paai*.

MAKOU (I.), eigenaardige soort eend (Mansv.). Misschien zoo genoemd naar den Indischen plaatsnaam Macao? Vgl. de etymologie van *kalkoen* uit *kalikoet* (Calcutta).

MASKIE (P.), niettemin (Mansv.); ofschoon, b.v. „*maski* is ik ziek, ik wil ni thuis bly ni” (Changuion, Glossarium). Zie hierboven, blz. 60. In

Noord en Zuid (1897, blz. 557) worden voorbeelden aangehaald van *maski* in den zin van „'t kan me niet schelen” in den mond van Oost-Indievaarders uit kluchten der 17de eeuw.

MIELIES (P.), maïs, Turksche tarwe (Mansv.). Niet met Mansvelt van een Engelsch woord *mealy* (meelig) af te leiden, maar van Portugeesch *milho*. In de Kaapsche Stukken (1695 II, f. 186) vond ik *milje*; dezelfde vorm staat bij Foquenbrock (Thalia II, de bladzijde is mij ontgaan). Zie Veth, blz. 323.

MO(E)FEER (P.), tergen, kwellen (Mansv.). Volgens Mansvelt zou *moveeren*, bewegen, opperen, in Afrika de beteekenis van tergen gekregen hebben. Van een dergelijken overgang van beteekenis vertoont echter noch 't Fransche *mouvoir* noch 't bastaardwoord *moveeren* een spoor; daarentegen beteekent het Portugeesche *moér* behalve *malen* (molere) ook *sarren*. Zie hierboven blz. 41.

MOESOEK (I.), meerdere; in 't Maleisch beteekent *moesoeh* vijand (Mansv.).

NARTJI (I.), kleine lamoen. Waarschijnlijk over Indië uit 't Perzische *náranj* (sinaasappel) naar de Kaap overgebracht (Mansv.).

NENNA (I.), baker, min (Mansv.). Maleisch *nenek*, grootje.

NOI (P.), juffrouw. Waarschijnlijk van 't Portugeesche *noíva*, bruid (Mansv.). Deze meening door Mansvelt

uit een opstel in de Cape Montlhy Magazine van 1880 geciteerd, wordt bevestigd door 't Maleisch-Portugeesch, waarin *noyba* voorkomt in de betekenis van jonge vrouw. Zie Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 106.

OORLÁM (I.), slim, goed uitgeslagen, dronken; ook gezegd van een bediende, die uit luiheid zich op allerlei wijzen aan zijn werk weet te onttrekken en van een Kaffer die Hollandsch spreekt, een z.g. „Skoolkaffer” (Mansv.). Accent en beteekenis toonen aan dat het Afrikaansch het woord rechtstreeks uit Indië heeft gekregen. Zie over dit woord Veth, blz. 8 vlg. en vooral Ned. Wdb. in voce. De overgang der beteekenis van *orang lama* „oudgast” tot „borrel”, kent het Afrikaansch niet; ik kan moeielijk gelooven dat zij in het Nederlandsch plaats had omdat men dacht aan „een borrel zooals een oorlam er gaarne een lust”. Van A. C. Oudemans wordt in 't Ned. Wdb. nog een andere verklaring vermeld: de matrozen zouden de Nederlandsche uitdrukking *een taaïen, een ouden nemen*, naar een onder hen heerschende gewoonte in het Maleisch hebben vertaald. Het Ned. Wdb. heeft tegen deze opvatting terecht bezwaar, doch ik geloof dat zij niettemin dicht bij de waarheid komt. Vermoedelijk heeft de zeeman een stevigen borrel een *oorlam* ge-

noemd, niet door vertaling van 't woord *een taaie*, maar naar onbewuste analogie van dergelijke krachtige benamingen voor sterken drank.

PAAI (P.), vader, komt alleen nog voor in *ou' paai* en in *paaibóeli* (bullebak) (Mansv.). Vroeger was het woord meer in gebruik; in de Kaapsche Stukken (1747 II, f. 922 r.) is b.v. sprake van een *Paay Alexander*; bij Langendijk komt het zeer dikwijls voor (Gedichten I, blz. 337; IV, blz. 228, 282, 283 enz.). Franck en Vercouillie leiden in hun Etymologische Woordenboeken ('s Gravenhage 1892, Gent 1898) het Nederlandsche *paai* af van een ouder **pade*, ontstaan uit het latijnsche **pater*, in de middeleeuwen geworden tot **pader*. Al de onwaarschijnlijkheden verbonden aan deze hypothetische vormen en aan 't ontbreken van 't woord *paai* in de literatuur der middeleeuwen, vermijdt men door te denken aan het Portugeesche *pãe*, vader, dat in het Maleisch-Portugeesch telkens voorkomt. Bij Schuchardt (Kreol. Stud. IX, blz. 62) lezen we o. a. *dari pay Adam may Eva* voor: sedert vader Adam en moeder Eva. De zeemanstaal, die 't woord uit het Maleisch-Portugeesch zoowel naar de Kaap als naar Holland gebracht heeft ¹⁾, kent

1) De zeemanstaal heeft aan 't Afrikaansch niet slechts Indische woorden bezorgd, maar ook Hollandsche die in 't moederland niet

't woord nog in allerlei verbindingen, b.v. *paai van 't kabelgat*, *paai van de zeilkooi*, *paaien van top*, *zwabberpaai* (die den zwabber moet uitspoelen en droogwringen). Zie Van Lennep, Zeemanswoordenboek, Amsterdam 1856 en de recensie van dit werk in de Gids van 1857 door den luitenant ter zee Pan. De laatste zegt (blz. 399): „Deze *paaien* moeten bekwame matrozen zijn en men neemt doorgaans hiervoor oude lieden”.

Of in *paai-boeli* datzelfde *paai* schuilt, durf ik niet zeggen; men zou dan geneigd zijn in het tweede deel het Engelsche *bully* te zien, volgens Webster „a noisy, blustering, overbearing, quarrellsome fellow, more distinguished for insolence and empty menaces than for courage”.

PALABER (P.), gesprek, vergadering. Zie Veth, blz. 132 en Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 204.

PIERINKI (I.), schoteltje (Mansv.). Vgl. Dag-Register, gehouden in 't Casteel Batavia over 1668—1669, blz. 283.

PIKANINI (P.), klein kind (enkelv.). Ons Klyntji I, blz. 22, 71. In 't Maleisch-Portugeesch is „klein”

anders dan door zeelui of op zeedorpen gebruikt worden. Voorbeelden zijn *kombuis* (keuken) en *noordkaper* (walvisch). Daarentegen is 't Afrikaansche *klip* voor steen geen zeemansterm, gelijk men meermalen beweerd heeft; *klip* en *klipsteen* stond in de 17de eeuw tegenover *baksteen*. Uit *klipgeit* en *klipdas* blijkt ook voldoende de oorspronkelijke beteekenis.

pikninoe (Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 107), een verbastering van het Portugeesche *piquenino*.
 PONDOK (I.), hut (Mansv., doch niet het Maleische *pandoppo* maar *pondok*).

RABBEDOE of ROBBEDOE (P.), een ruw en wild mensch (Mansv.). 't Nederlandsche *robbedoes*, dat van denzelfden oorsprong is, zegt men alleen van een wild kind. 't Portugeesche woord is *ra-bido*, dat in de Maleisch-Portugeesche teksten van Schuchardt (Kreol. Stud. IX, blz. 108) *raay-bojoe* (ondeugend) luidt.

RAMKIE (I.), snarenspeeltuig der Maleiers (Mansv.).
 RISSIES (P.), Spaansche peper (Mansv.), niet afleiden met Mansvelt van het Hollandsche *ristjes*, maar door Prof. Kern (Indische Gids 1889, blz. 1222) verklaard uit Javaansch *maritja*. Vroeger was, gelijk Veth (blz. 376) aantoonst, ook in Nederland *ristjes* de gewone naam voor Spaansche peper. Ik vond het woord reeds bij Van Overbeke (Rymwercken, Amsterdam 1678, blz. 74): „Soya, Gengber, loock en *ritsjes*, | Maeckt de maegh wel scharp en spitsjes”.

SAMBAL (I.), de bekende toespijs, ook in Nederland als Indisch woord gebruikelijk. De samenstelling SAMBALBROEK (I.), schertsend gezegd van de wijde broek der Maleiers (Mansv.) is echter, naar ik meen, alleen in Afrika in gebruik.

SAMBOK (I.), of verkort *smok*, soort van karwats of zweep (Mansv.). Zie Veth, blz. 368 en Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 119 aant.

SAMBREERO (P.), groote strooien hoed. Dit en 't volgende woord is uit 't Portugeesch afkomstig (Mansv.). Port. *sombreiro*.

SAMBRIEL (P.), regenscherm (Mansv.). Portugeesch *sambrinha* beteekent *zonnescherf*; het Maleisch-Portugeesche woord is *soembrelœ* (Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 76).

SARANI (I.), christen kleurling (Mansv.).

SAROET of SEROET (I.), sigaar (Mansv.). 't Woord is ook in 't Engelsch (*cheroot*) en Portugeesch (*charuto*) bekend, doch volgens Hobson-Jobson van oorsprong Tamilsch.

SOEBAT (I.), vleien, smeeken. Ook in Nederland bekend (Mansv.). Zie Veth, blz. 26 vlg. In de Kaapsche Stukken vindt men reeds in 1666 (f. 713 v.) 't afgeleide zelfstandig naamwoord *soubatters*.

TALI (I.), in HIJ DRAAI RONTOM TALI: hij draait rond (Mansv.). Het Nederlandsche talie in den zin van *scheepstouw* ('t Maleische *tali* beteekent *touw*, bekend is het vuurtouw *tali api*) is door matrozen uit Oost-Indië medegebracht. In de bovengenoemde Afrikaansche uitdrukking schuilt misschien ook het Portugeesche *talha*, door Michaelis vertaald met „Talje, Hisse, Zugwinde”.

Vgl. 't Nederlandsche woord *Spaansche tali* voor *dubbele katrol*.

TAMAAI (P.), groot. Alleen in 't Bovenland gebruikt.

Van 't Portugeesch *tamanho* (Mansv.). Vgl. Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 107, waar 't Maleisch-Portugeesche *tamaajoe* vermeld wordt.

TJAP (I.), stempel, cachet, is niet aan 't Engelsch ontleend (gelijk Mansvelt meent), maar 't Maleische *tjap*, in Indische Stukken van vroeger en later tijd veel voorkomend. In 't Dag-Register gehouden in 't Casteel Batavia over 1653, leest men het op blz. 29 en 30 in de vormen *siap* en *chap* en in de novelle „Wijnanda” door W. A. van Rees (Eigen Haard, 1879, blz. 345) vond ik: „Verder verzoek ik den heer generaal mij van een tjap te willen voorzien, opdat ik geen overlast heb van de blokkadeschepen”.

TJOEMA (I.), om niemendal (bij spelen) (Mansv.).

TRAWAL (P.) of *trawallo*, moeielijkheid, zwaar werk, ook gevangenis. Van 't Portugeesche *trabalho* (Mansv.).

TRONK (P.), gevangenis (Mansv.). Aan 't Fransche *tronc*, dat alleen van een kerkbus gezegd wordt, valt niet te denken. Het Portugeesche *tronco* beteekent „blok waarin de misdadigers gesloten worden” en „gevangenis”, evenals het Hollandsche *stok* naast strafwerktuig ook de gevangenis be-

teekent waar het werd toegepast (vgl. *stokbe-waarder*). De aard van dit woord brengt mede dat het in de Kaapsche Stukken reeds vroeg en dikwijls voorkomt, zoodat hier, indien noodig, *bewezen* kan worden dat de afleiding uit het Maleisch-Portugeesch juist is (Kaapsche Stukken, 1699 I, f. 459 v.: „geapprehendeert, in een *tronk* gesloten en namaals na de logie in hegtenis ge-bragt”). Mansvelt kende het woord reeds uit de Stellenbossche Archieven van 1710. In 't Maleisch van vroeger en later tijd (Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 29, *trongkoe*) komt het voor in de beteekenis „gevangenis”.

Bij het woord *tie'r* voor tijger, eigenlijk een soort van luipaard, moet men *misschien* aan den invloed van 't Maleisch-Portugeesch denken. In 't Afrikaansch is de lange *i*, evenals in 't Hollandsch, *ij* geworden: men spreekt van *wijs*, *ijster* (*ijzer*), *rijp*, *schrijwe* enz. De afwijkende vorm van dezen dier-naam kan uit Holland medegebracht zijn; ik behoef slechts te herinneren aan 't begin van Vondels *Gijsbrecht* (Zoo zagh men menighmael een kudde wreede wolven | En felle tigers vlien), waaruit schijnt te blijken dat in dit vreemde woord, wellicht door den invloed der Latijnsche en Fransche aequivalenten, de *i* langer onveranderd is gebleven. Dat zij in het Afrikaansch nimmer tot *ij*

is geworden, *kan* echter 't werk zijn van het Maleisch-Portugeesche *tigre*, dat o. a. voorkomt bij Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 88, 132.

Bij het snuffelen in de Kaapsche stukken heb ik nog verscheidene Indische woorden ¹⁾ gevonden die niet bij Mansvelt voorkomen en waarschijnlijk thans in Afrika niet meer in gebruik zijn. Zij zijn:

AMOK, Kaapsche Stukken 1695 II, f. 157, in de uitdrukking „amok spelen” voor „oproer maken”. Zie Veth, blz. 84, die ook „amokspeelder” vermeldt, doch als een „zonderlinge en minder gewone uitdrukking”.

BONKESJE en BONKESSE, Kaapsche Stukken 1747 II, f. 832 v. Een slavin gaat met een brandend stuk hout naar zolder, steekt een *bonkesse* aan en gaat met dat brandend *bonkesje* op haar kooi liggen. Hierdoor ontstaat brand. — Het woord kwam vroeger ook in ons land voor; verschillende plaatsen zijn te vinden in 't Ned. Wdb., waar de gissing wordt geopperd dat het „met hetzelfde achtervoegsel als in *dreumes*, *lobbes*, *loeres* enz. afgeleid is van *bonk*, brok, klomp; vergelijk andere benamingen van een kort pijpje als *eindje*, *stompje*”. Wellicht zal men met het oog op den

1) Hottentotsche woorden, behalve eigennamen, vond ik daar-entegen in 't geheel niet.

vorm *bonkesse* en op de eigenaardige beteekenis van den uitgang *-es* een andere verklaring aannemelijker achten; ik vond haar bij Hobson-Jobson op *buncus*, *bunco*. In dit artikel wordt o. a. verwezen naar Valentijn, Oud- en Nieuw-Oost-Indiën, Dordrecht-Amsterdam 1724/26 (IV, 1, blz. 61) die 't gevolg van Javaansche Prinsen en Grooten beschrijvende, o. a. noemt: „één met een kalapus-dop met goud of zilver beslagen, om er tabak of bongkoezen (dat is tabak in blad opgerold) in te leggen”. Het woord wordt bij Hobson-Jobson omschreven als „an old word for cheroot, apparently from the Malay *bungkus*, a wrapper”.

In Nederland is de gewone beteekenis van het woord, blijkens de citaten in het Ned. Wdb., *pijpje* geweest. De volgende opmerking van Nieuhoff (Zee- en Lant-Reize I, blz. 266) over het rooken te Batavia kan den overgang van beteekenis wellicht verklaren: „Men ziet geen Indianen die uit pijpen zuigen, maer zij nemen een blad of meer t' zamen, na die groot zijn. Dit bladt of deze bladen steken zij aen, en zuigen deselve dus aen het einde.... De vrouwen zuigen slechter tabak, die zij op deselve wijze rollen, en in een stukje van drooge pysang bewinden”.

CONDÉ, Kaapsche Stukken 1782 (pagineering ontbreekt), haarwrong. Een slaaf heeft zijn vrouw een klap gegeven en haar daarna „bij den Condé gevat”. Dit woord is behandeld door Veth, blz. 273. Het is uit Indische romans welbekend, men zie b.v. Annie Foore, De Koloniaal en zijn overste, 's Gravenhage 1879, blz. 60. Schuchardt vermeldt als Maleisch-Portugeesche woorden *condederra* (toekan conde), kapster, en *penna kondé*, haarnaald (Kreol. Stud. IX, blz. 116, 126). Het is een Tamilsch woord (Kern, Indische Gids 1889, blz. 1219).

KRITS, Kaapsche Stukken 1695 II, f. 708 v.; 1706, f. 511, kris, dolk. Vgl. Veth, blz. 338.

NONJE, Kaapsche Stukken 1747, f. 1254 v., meesteres. Vgl. Veth, blz. 367 aant.

PAGGER, Kaapsche Stukken 1693 II, f. 132 r., omheining, „Een paart of ander beest door de paggers gebroken zijnde”. Vgl. Veth, blz. 365.

PARANG, Kaapsche Stukken 1706, f. 647 r., kapes. Maleisch *parang*.

TABEETJES, Kaapsche Stukken 1706, f. 740 v., begroeting, complimenten (Jav. tabé). Vgl. Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 11: „Dabetjes Camrad. Ook *tabeetjeszegginge* komt voor (Kaapsche St. 1709, f. 749 v.). Geschenken die men op tochten naar 't binnenland voor de inboorlingen meenam,

worden *tabetiesgoed* genoemd (Kaapsche St. 1726, f. 129 v.). Ook Kolbe (Nauk. Besch. II, blz. 97, 269) spreekt van *tapetjes* en van *tapetjes-* of *welkomsossen*.

Verder:

MANDADOOR, Kaapsche Stukken 1706, f. 504 r. enz. en MANDOOR, Kaapsche Stukken 1747, f. 976 v., opzichter. Vgl. Veth, blz. 76 en Heyligers, *Traces de Portugais*, blz. 57.

TRAVADEN of TRAVATEN, Kaapsche Stukken 1695 II, f. 662; 1701, f. 306 v. enz. enz. harde winden (Port. *travados*). Winschoten, Seeman (Leiden 1681, op *travaade*): „een schielijk onweer en van de gewone stormen onderscheiden, omdat het schielijk bedaart”. Vgl. Schuchardt, *Kreol. Stud.* IX, blz. 16.

Het trof mij ook dat in de Kaapsche Stukken elk oogenblik gesproken wordt van ANNO PASSADO, zelden of nooit van *anno passato*. Eindelijk haal ik nog het volgende zinnetje aan, waarin een man uit Mauritius zich beklagt over zijn superieur (geen geestelijke): „SIGNOR, DOMINE Pretorius heeft mij tot mijn onschuld geslagen” (Kaapsche St. 1668, f. 748 v.). Kan uit dit gebruik van het woord DOMINE verklaard worden, dat in 't Afrikaansch de predikant niet *dominee* maar *Meneer* genoemd wordt?

Domino is echter in bovenbedoelden zin geen Portugeesch.

§ 6. Ik geloof dat dit overzicht van de vreemde woorden in 't Afrikaansch bevestigt hetgeen we in het eerste hoofdstuk onderstelden. Over de grootte van het contingent door de talen der inboorlingen geleverd, valt om de op blz. 78 aangevoerde reden niet veel te zeggen; het is echter in geen geval zoo groot als 't aandeel dat het Maleisch-Portugeesch in 't vormen van Zuid-Afrika's Vocabularium heeft gehad. Ook zijn die Hottentotsche en Kafferwoorden van andere hoedanigheid; zij geven voornamelijk begrippen die den eersten kolonisten vreemd waren met nieuwe woorden weer; noch op het lijstje van blz. 80, noch onder de woorden waarvan de herkomst mij onbekend is vindt men, behoudens een enkele uitzondering, woorden die zulk een intiem karakter dragen als de aan het Maleisch-Portugeesch ontleende termen: *paai*, *maai*, *noi*, *nenna*, *trawal*, *laai* enz., die bestaande Hollandsche woorden hebben verdrongen. Tegenover de paar Fransche woorden, namen van onbekende of ongebruikelijke voorwerpen, maken de vrij talrijke Duitsche woorden geen zeer fraai figuur. Het zijn bijna uitsluitend „Kraftwörter”, die goed passen in den mond van ruw soldatenvolk dat niet, gelijk de Hugenoten, uit liefde tot vrijheid van overtuiging

zijn land verliet, maar meestal naar Afrika kwam na thuis een losbandig leven te hebben geleid (vgl. hierboven blz. 31). Eerst in veel later tijd zijn met de Hernhutters betere elementen van het Duitsche volk naar Zuid-Afrika gegaan. Als proeve van de taal die door de zeventiendeeuwsche avonturiers gesproken werd, lasch ik hier de volgende bedreiging in, uitgesproken door een soldaat uit Brandenburg, en te vinden in de Kaapsche Stukken (Processtukken) van 1699 (II, f. 796 v.): „Dou beernhuyter, waarom veragt's dou een soldaat? Alschoon dat's dou een paruyk draagt, met een rok met silvere knopen, ik schijts in dier. Wan's dou nou maar een woord spreekt, sal ichs dou den hals breeken''. Als we die taal (die evenwel niet weergegeven is met de getrouwheid van den phonograaf) lezen en de woorden op blz. 82 vgl. nagaan, kunnen we ons begrijpen dat nog heden een lomperd in Zuid-Afrika een HES (Mansvelt) en een domkop een SWAAB (Mansvelt) genoemd worden. Een POLAK (Mansvelt) beteekent een trotsaard.

§ 7. De invloed van het Maleisch-Portugeesch heeft zich, gelijk we thans zullen zien, veel verder uitgestrekt dan tot het overnemen van op zich zelf staande woorden. Er komen in 't Afrikaansch verschillende spreekwijzen, velerlei -ismen voor wier niet-Europeesche afkomst gemakkelijk is te her-

kennen. Ik zal beginnen met een paar woorden op te noemen die wel in Holland algemeen bekend zijn, maar waarvan het eigenaardig gebruik in Afrika uitwijst dat ze uit Indië tot onze stamgenooten zijn gekomen. Een Afrikaner noemt elk mannelijk kind een *seuntje*; de oorsprong van dat gebruik kan geen andere wezen dan dat ons „jongen” bij hem, evenals in Indië, „bediende” beteekent. Reeds bij Van Riebeeck (Dagverhaal I, blz. 27) heeft het eerste woord die beteekenis; zij is uit de hedendaagsche zeemanstaal bekend door de Marine-schetsen van Werumeus Buning. *Lekker* heeft in Afrika (en in Indië ¹⁾) een veel uitgebreider beteekenis dan bij ons; men spreekt er van *lekker gesels* voor „prettig keuvelen”. Mansvelt haalt de zeggwijze aan: *ik dans, lat dit so gons, di lekker koddeljons*. De gewone woorden voor *ouders* zijn in Zuid-Afrika *pa* en *ma*; het is hoogstonswaarschijnlijk dat de boerenbevolking, die in alles de gewoonte der eenvoudige Hollandsche burgerij heeft behouden, deze termen zou hebben ontleend aan het Hollandsch, waarin eerst sedert 20 of 25 jaren kinderen van ambachtslieden van hun *pa* (zeer zelden van hun *ma*) spreken; ook hier is 't voorbeeld in Indië te zoeken en gemakkelijk te vinden. De

1) Ook aan de Zaan gebruikt men het in verbindingen als: *een lekker boek, een lekkere tuin* (Boekenoogen, in voce).

Maleische woorden *bapa* en *ema*, verkort tot *pa* en *ma*, worden vaak gebruikt om iemand vriendelijk aan te spreken. In de reeds aangehaalde „Herinneringen” van W. A. van Rees (I, blz. 191) zegt een jong meisje tot haar vroegere min: „Ma, durft gij in de duisternis de woning van den mandoor op te zoeken?” ... „Hem zal geen kwaad geschieden, ma!” Een officier spreekt er (I, blz. 187) een hem onbekend vrouwtje evenzeer met *ma* aan. De Maleier van geringen stand noemt zich vaak naar een zijner kinderen, gewoonlijk naar 't oudste, door *pa* voor diens naam te plaatsen, b.v. *pa Ali*. Zoo komt in den roman van Melati van Java, getiteld „de Familie van den Resident” (Leiden, 1875), een echtpaar voor dat zich naar hun zoon Kario noemt; zij spreken elkander aan met *pa* en *ma*, gelijk men ook wel van getrouwde lieden in Nederland kan hooren ¹⁾).

De Afrikaner zegt: *ek is honger, ek is dors, ek is schaam, ek is jammer* voor: ik ben hongerig, dorstig, beschaamd enz. Ik vond zelfs in Ons Klyntji (II, blz. 84) *ek is droge lewer* voor „ik heb

1) De gewoonte om ook menschen die niet tot de familie behooren met „oom” en „neef” („tante” en „nicht”) aan te spreken is een eigenaardigheid van elke intieme gemeenschap. Zij komt ook buiten Afrika en Nederland voor, o. a. wat het „oomzeggen” betreft, in 't hedendaagsche Griekenland.

een droge lever”¹⁾). Precies op dezelfde wijze worden in het Maleisch-Portugeesch nomina gebruikt als adjectieven en als substantieven. Schuchardt (Kreol. Stud. IX, blz. 203) toont aan, dat deze eigenaardigheid, die door hem uitvoerig verklaard, en ik mag wel zeggen verdedigd wordt, aan het Maleisch is ontleend; we vinden haar dan ook terug in de taal der Sinjo's: „als ik geen geduld meer is, ik geef haar los” (Van Rees, Herinneringen enz. I, blz. 250). Uit tal van uitdrukkingen blijkt dat het Afrikaansch, evenals het Maleisch-Portugeesch, menigmaal de woordsoorten geheel anders gevoelt of van elkander onderscheidt dan de Europeesche talen ²⁾). Zoo is in de volgende uitdrukkingen, aan Mansvelt ontleend, een substantief als adverbium gebruikt, waar wij adverbiale uitdrukkingen zouden verkiezen³⁾): *knipmes rij* (van 't berijden van een paard gezegd,

1) Vgl. ook de volgende zinnen uit Ons Klyntji: Ek sit langes di foorwil, regte bang en *hartseer* (III, blz. 103); ek alleen was daarvoor nog te *pap* (te zwak, te jong, III, blz. 168. Vgl. Mansvelt op *pap*).

2) In den zin: „ek laat toen fer Henni *tolk*, dat hy ni hoeft bang te wees ni” (ik laat toen Henni als tolk zeggen, Ons Klyntji I, blz. 8) zie ik een voorbeeld van een tot werkwoord gemaakt zelfstandig naamwoord; hetzelfde geschiedt in zinnetjes als: *al di vee doodt op*, te vinden bij Mansvelt op *dood*; *hij doring* (doorn) *daar voor hij vrijt daar* enz.

3) Voorbeelden in 't Maleisch-Portugeesch van substantiva als adverbia gebruikt geeft Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 205.

dat zijn kop sierlijk op en neer beweegt, waarop vooral jonge boeren die uit vrijen gaan, hun trots stellen); *hulle sit lepel, soutsak, knipmes, velling* (van twee personen die dicht bij elkander zitten). Werkwoorden worden tot adverbia in uitdrukkingen als: *sukkel sukkel* en *rus rus* loop (rustig loopen, Ons Klyntji I, blz. 44), *sing sing* klim hulle op di klip (al zingende, Ons Klyntji III, blz. 20), hij eet *lê lê* (Mansvelt, ook door Schuchardt in zijn recensie van diens boek aangehaald). Duidelijk komt dit gebruik uit in de volgende zinnen: „jy moet jou en bitji opbeur en *basta* ¹⁾ fer jou so oud hou” (niet langer je zoo oud houden, Ons Klyntji I, blz. 258); „jy moet *basta* met B. rondloop, julle twe sal genoeg kan saam rondloop” (Ons Klyntji I, blz. 157).

Wellicht is ook het eigenaardige gebruik van *saam* in Zuid-Afrika een product uit het Oosten. Men zegt *saam* waar wij *met* en *mede* gebruiken; b.v. *hy het hom met di mes saam gesny* (Mansv. op *saam*), *saam vat*, *saam dra* (meenemen, Ons Klyntji I, blz. 35). Changuion hield in de uitdruk-

1) Ons woord *basta* (Genoeg!) is misschien niet van Italiaansche maar, evenals het Afrikaansche woord, van Portugeesche afkomst en uit Indië tot ons gekomen. Blijkens het Ned. Wdb. komt het reeds voor bij Breero, die meer matrozenwoorden kende. In 't Afrikaansch is een Italiaansch woord niet waarschijnlijk.

king *ek ga saam*, dit *saam* voor 't Duitsch *samt* en *mit samt* en Schuchardt (Literaturblatt für germanische und romanische Philologie 1885, blz. 467) neemt, waarschijnlijk in navolging van hem, ook een Germanisme aan in *met . . . saam*. De hierboven afgeschreven citaten toonen echter overtuigend aan dat het woord *saam* in Afrika geheel anders wordt gebruikt dan het Duitse *samt* of *zusammen*. Derhalve zou ik de gissing willen wagen dat hier gedacht moet worden aan 't Maleische *sama*, volgens het Woordenboek van Klinkert: *gelijk, even, samen*, in de spreektaal ook *met*.

Stelliger durf ik mij uitlaten omtrent een andere syntactische eigenaardigheid van het Afrikaansch. Ik bedoel de gewoonte om wat wij het directe voorwerp noemen door middel van een voorzetsel (*fer*, voor) aan het werkwoord te verbinden. Zoo zegt men: *ek het fer hom gesien; en di mens beken fer Eva en sy baar fer Kain* (Fergelijkende Taalkunde fan Afrikaans en Engels deur S. J. du Toit, Paarl 1897, blz. 13). Schuchardt heeft in zijn Kreol. Stud. (IX, blz. 227) dit gebruik uitvoerig besproken voor 't Maleisch-Portugeesch en uit zeer verschillende talen voorbeelden aangehaald. Ook in 't verbasterd Hollandsch der Sinjo's komt die eigenaardigheid uit. B. v. „Zij altijd blij op mij als zij *aan* mij zien” (W. A. van Rees, Her-

inneringen enz. I, blz. 178). Het is de moeite waard hier op te merken dat we vermoedelijk een spoor van hetzelfde verschijnsel terugvinden in het Nederlandsch, en wel in den mond van Israëlieten. Van deze kan men, natuurlijk van de onbeschaafden onder hen, wel eens hooren: „je hebt aan mij geslagen”, „je hebt aan mij vergeten” enz. De heer Taco de Beer haalt in Noord en Zuid XII (1889), blz. 412, ter verklaring van deze onhollandsche manier van spreken m. i. terecht 't overeenkomstig gebruik in 't Spaansch en 't Portugeesch aan (b.v. *amo a Deus*). In 't Nederlandsch der Israëlieten, dat anders zooveel sporen van Duitschen invloed toont, is deze zinswending misschien ingevoerd door Portugeesche Joden. Du Toit vermeldt deze constructie als een der eigenaardigheden die het Afrikaansch gemeen heeft met het Hebreeuwsch (Fergelijkende Taalkunde, blz. 13, 30). Aan een Hebraïsme in 't Afrikaansch zal men wel niet willen denken (ik weet ook niet of Du Toit dat bedoelt), doch ook de zegswijze van de Nederlandsche Joden is, dunkt me, eerder aan den invloed van een voor enkele eeuwen veel door hen gesproken Europeesche taal toe te schrijven dan aan 't Hebreeuwsch.

De beide andere „Hebreeuwsche eigenaardigheden” door Du Toit vermeld, zijn:

„Ons plaas nes Hebreeus di foorsetsels partykeer agteran as dit 'n beweging in een of andere rigting uitdruk, soos Kaap-*toe*, sé-*in*, land-*uit*, son-*op*, son-*onder*, ens. (Fergelykende Taalkunde, blz. 30)”. Een dergelyk gebruik van *uit* en van *op* is in Noord-Holland zeer gewoon. Men zegt er: *hij is 'et land uit* (den kant van het land uit); *hij is Noord op* (naar het Noordeinde). Men vergelyke Boekenoogen op *uit*; voor *op* ontving ik van denzelfden schrijver een mondelinge inlichting. Een *achteruit* is aan de Zaan een *erf achter het huis*, elders (o. a. in Amsterdam) een *achterdeur*.

„Nes in Hebreeus herhaal ons 'n woord om krag daaran te gé, soos: „Dood is hy dood”, fer „hy is seker dood”; „kom sal hy kom”, fer „hy sal seker kom” (ibidem). Deze herhaling van een zindeel waar het bijzonder op aankomt, kan men vergelyken met het gebruik van de dubbele ontkenning in het Afrikaansch. Een analogon van die dubbele ontkenning kan ik niet noemen. „Ek het ni fer hom gesien ni” heeft men toegeschreven aan den invloed van het Fransche *ne-pas* waardoor in Zuid-Afrika de dubbele ontkenning van het oudere Nederlandsche (ik *en* weet *niet* wat, enz.) in stand zou zijn gebleven (Mansvelt, Prof. te Winkel). Een opmerkzame beschouwing van het zooeven aangehaalde zinnetje zal het onaannemelijke van

deze verklaring gemakkelijk doen zien. Immers het syntactisch gebruik der dubbele ontkenning is in het Afrikaansch geheel anders dan in het Nederlandsch en in het Fransch; in die talen volgt het tweede deel der negatie bijna onmiddellijk op het eerste deel (ik *en* weet *niet* wat, je *n'ai pas*), maar in 't Afrikaansch komt die tweede ontkenning te staan aan 't einde van den zin of van het zindeel. Duidelijk blijkt dit uit een zin als de volgende: „laat ons maar ni foor di tyd bekommer wees ni”. In het Negerportugeesch van Angola (waar in 1658 zoovele slaven vandaan kwamen) wordt volgens Schuchardt (Zeitschrift für romanische Philologie XII (1888), blz. 252) dikwijls het woord *não* herhaald; toch schijnt ook hier een ander geval zich voor te doen, afgescheiden nog van de onduidelijkheid der inlichtingen die Schuchardt betreffende deze bijzonderheid van de taal der negers ontving. In Afrika toch is zulk een herhaling geenszins beperkt tot het gebruik in ontkenkende zinnen. Wij lezen: „Hottentot, hou jy uit 'n wit man syn sake uit”, „ek het al klaar al”, „di frind is glad uit di pad uit” enz. We hebben dus eenvoudig met een nadrukkelijke wijze van spreken te doen, die soms zelfs tot een driedubbeling *ni* aanleiding geeft; b.v.: „Dis ni di kinderharp self ni wat 'n mens kan sing ni” (Ons

Klyntji III, blz. 1). Of de Afrikaners dit gebruik aan een andere taal ontleend hebben, of dat het een product is der spontane ontwikkeling hunner eigen taal, moet ik onbeslist laten.
